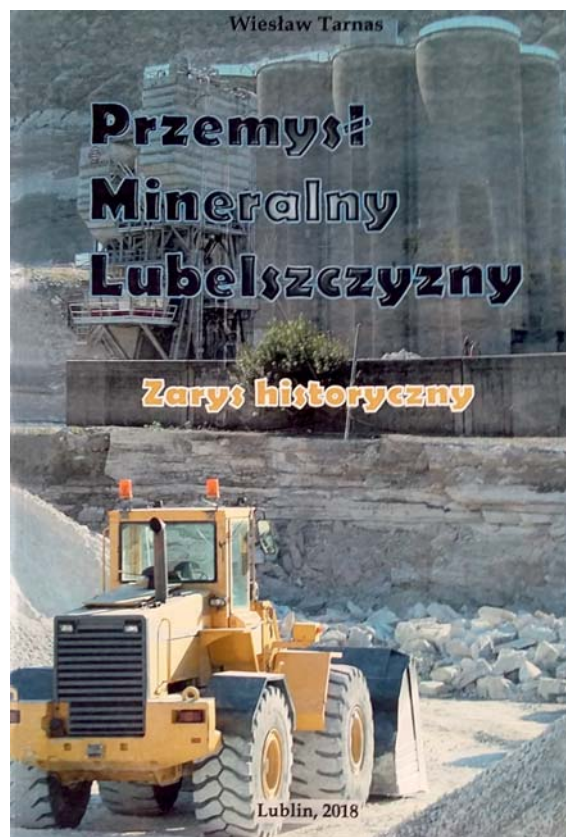

W. TARNAS – Przemysł mineralny Lubelszczyzny. Zarys historyczny. Wyd. Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej im. Wincentego Pola, Lublin 2018, s. 257, 52 ryc., 126 fot., 24 mapy, 43 tab.

Działalność zawodowa Wiesława Tarnasa, absolwenta Wydziału Geologii Uniwersytetu Warszawskiego, była związana z Lubelszczyzną, gdzie pełnił m.in. funkcje: Głównego Geologa Wojewódzkiego, kierownika Zakładu Geologii Lubelskiego Zagłębia Węglowego (LZW), dyrektora Zakładu Rewaloryzacji Zabytkowego Zespołu Miasta Lublina. Jest autorem wielu publikacji, np. obszernej (735 s.) monografii *Kraśniczyn – dzieje gminy i okolic* (2006). Jego wielokierunkowe zainteresowania koncentrowały się na gospodarczym wykorzystaniu złóż kopalin, wód podziemnych i ochronie środowiska przyrodniczego. Bogate doświadczenie i pasja badawcza spowodowały, że podjął on próbę syntezy wykorzystania surowców kopalnych na potrzeby różnych gałęzi przemysłu mineralnego Lubelszczyzny, którą opublikował pod koniec 2018 r.

Recenzowana praca składa się z przedmowy, 10 rozdziałów, konkluzji, bibliografii – łącznie ze spisem adresów internetowych, spisu ryc., fotografii, map, tabel; monografię zamyka, co jest rzadkością, treść recenzji wydawniczych, których autorami byli: prof. dr hab. Jan Buraczyński (UMCS Lublin), prof. dr hab. Bogusław Sawicki (Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie) i mgr inż. Joanna Policha (Geolog Wojewódzki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego).

W *Przedmowie* zaanonsowano treść pracy, którą jest *zarys historyczny górnictwa odkrywkowego i podziemnego surowców mineralnych i powstałych na ich bazie różnych gałęzi przemysłu mineralnego od czasów najdawniejszych do współczesności*. [...] *Pracę ujęto chronologicznie i tematycznie*. Odnotowano również że *niniejsza książka przedstawia stan i zmiany gałęzi przemysłu mineralnego jakie wystąpiły na przestrzeni 50 lat od ukazania się w 1969 artykułu naukowego S. Kozłowskiego i W. Tarnasa pt. <Perspektywy rozwoju przemysłu mineralnego w województwie lubelskim>*, częściowo podsumowanych w pracy zbiorowej pod red. S. Kozłowskiego *Surowce mineralne środkowowschodniej Polski* (1984). W dalszej części *Przedmowy* Autor sygnalizuje najważniejsze wydarzenia dotyczące rozpoznania budowy geologicznej regionu, wymieniając m.in. badania i odkrycia karbonu produktywnego prof. Jana Samsonowicza w latach 30. XX w., jak też dokonania ostatniego 50-lecia, z których najważniejszymi są rozpoznanie i udokumentowanie LZW. Należały do nich m.in. badania geofizyczne, wykonanie setek wierceń, poszukiwanie węglowodorów – ropy naftowej i gazu ziemnego (później część tych otworów analizowano pod kątem poszukiwań gazu łupkowego), oraz dokumentowanie węglanowych surowców skalnych górnej kredy Wyżyny Lubelskiej i neogenu Rostocza na potrzeby przemysłu materiałów budowlanych i drogowych, a także surowców ilastych dla ceramiki czerwonej. W rozpoznaniu budowy geologicznych regionu ważne były prace kartograficzne wykonywane w ramach opracowania *Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski w skali 1 : 50 000*, w tym serii hydrogeologicznej, gospodarczej, geośrodowiskowej arkuszy pokrywających Lubelszczyznę (w tekście wymieniono

jedynie ark. Janów Lubelski i ark. Józefów). Mapy te stanowią podstawę dla poszukiwań surowców mineralnych, zaopatrzenia w wodę, planowania przestrzennego, jak też danych dotyczących ochrony środowiska i ochrony przyrody. Autor wspomina również o rozpoznaniu warunków hydrogeologicznych, geologiczno-inżynierskich na Lubelszczyźnie oraz ochronie prawnej walorów środowiska, zgodnie z obowiązującą ustawą z 16 IV 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2018 poz. 1614 ze zm., t.j.). Zasygnalizował również projekty utworzenia dwóch geoparków: Kamienny Las na Rostoczu oraz Małopolski przełom Wisły.

W rozdziale 1 – *Czasy prehistoryczne*, zawarto wyniki najnowszych badań archeologicznych, głównie badaczy z UMCS Lublin. Prace te dowodzą m.in., że rodzaj używanego przez ówczesnych ludzi surowców mineralnych stanowił podstawę podziału dziejów Polski – od epoki kamiennej do czasów współczesnych – na epoki, okresy kultury archeologicznej, co przedstawiono w interesującej tabeli 1 (s. 16) autorstwa W. Tarnasa. W tejże tabeli w rubryce wymieniającej formacje społeczno-polityczne należy wpisać *Feudalizm* zamiast *Federalizm*. W tej części publikacji omówiono kopalnie odkrywkowe krzemienia w Rachowie i Świeciechowie – ostatnią datowaną na 4000 lat p.n.e. – oraz kilka stanowisk złóż krzemienia występujących w trzech skupiskach: rejowieckim – wokół Rejowca Fabrycznego i Rejowca Osady, krobonoskim – rejon wsi Krobonosz, oraz tarnowskim – w okolicach Tarnowa.

Rozdziały 2–10 stanowią zasadniczą część monografii. Zawarto w nich kompleksową charakterystykę danej gałęzi przemysłu mineralnego, uwzględniając budowę geologiczną, występowanie, dokumentowanie, eksploatację i wyko-

rzystanie surowców kopalnych – zgodnie z podtytułem monografii – w zarysie historycznym. Książka stanowi przyczynek do klasyfikacji przemysłu, ważnego działu gospodarki narodowej, z uwzględnieniem surowców mineralnych, a ta przyjęta przez Autora jest dyskusyjna.

Klasyfikacja przemysłu mineralnego wg Tarnasa pokrywa się z rozdziałami monografii i została ujęta w aspekcie historycznym. Rozdział 2 – *Przemysł materiałów budowlanych* obejmuje również górnictwo: kamienia budowlanego, kredy piszącej, piaskowców kwarcowych, przemysł: wapieniczny, ceramiki budowlanej i cementowy, np. Cementownia Firlej w Lublinie (1893–1918), Cementownia Pokój S.A. w Rejowcu, Cementownia Chełm sp. z o.o. w Chełmie. W kolejnej części publikacji *Przemysł surowców chemicznych* Autor omówił m.in. eksploatację saletry w Ordynacji Zamojskiej do produkcji prochu, wspomniął o Kopalni Fosforytów Anopol w Annopolu. *Przemysł metalurgiczny (XVI–XX w.)*, głównie hutnictwo żelaza to następny rozdział książki. Podstawą tego rodzaju przemysłu była ruda darniowa rozwinięta przede wszystkim w Ordynacji Zamojskiej. *Przemysł szklarski i ceramiczny* to tytuł 5 rozdziału książki. W części dotyczącej tego pierwszego omówiono 36 hut szkła z XVI–XX w. (zestawionych w tabeli 26 autorstwa W. Tarnasa), Lubelskie Huty Szkła z siedzibą w Lubartowie (1962–1998) oraz pięć hut szkła działających w XXI w. We fragmencie o przemyśle ceramicznym omówiono sześć zakładów ceramiki porcelanowo-fajansowej (XVIII–XX w.): farfurnię w Białej Podlaskiej i Zwierzyniec, fabrykę fajansu w Tomaszowie Lubelskim, Lubartowie i Siedliskach oraz fabrykę fajansu i wyrobów kamionkowych w Lubyczu Królewskiej. Rozdział zamykają opisy historii garncarstwa (XVI–XXI w.; w tab. 29. zawarto interesujące zestawienie ośrodków garncarskich na Lubelszczyźnie) oraz kaflarni (XIV–XXI w.). *Przemysł paliwowo-energetyczny* to tytuł następnego rozdziału publikacji, w którym omówiono m.in.: kopalnie torfu, kopalnię odkrywkową węgla brunatnego w Trzydniu Małym (1958–1959) oraz Lubelskie Zagłębie Węglowe, wraz ze szczegółowym i interesującym omówieniem historii dokumentowania i eksploatacji czynnej Kopalni Węgla Kamiennego (KWK) Lubelski Węgiel Bogdanka S.A. (nazwa od 1 stycznia 1990 r.) oraz Kopalni Węgla Kamiennego PDCo im. Jana Karskiego (w przygotowaniu – budowa tej kopalni napotyka na kłopoty formalne m.in. z uzyskaniem koncesji na jego realizację). Budowa nowych kopalni węgla kamiennego na terenie LZW stanowi wyzwanie dla rozwoju gospodarczego woj. lubelskiego. W tekście omówiono również kopalnie gazu ziemnego i ropy naftowej. Historię odkryć i eksploatacji złóż gazu ziemnego przedstawiono, prezentując złoża: Komarów, Minkowice, Mełgiew-Ciecierzyn, Biszczka, jak też Łukowa, Wola Obszańska, Wola Różaniecka, Cieszanów-Lubliniec oraz Steżyca. Odrębnie omówiono prace poszukiwawcze gazu łupkowego, który miał stanowić ważną rolę w krajowym bilansie gazu ziemnego. Niestety technologie szacelinowania stosowane przez koncerny zagraniczne nie sprawdziły się w warunkach geologicznych Polski, m.in. z uwagi na odmienną strukturę i teksturę skał łupkowych zalegających u nas na głębokości 2–4 km, a w USA 1–2 km. Kopalnie ropy naftowej omówiono na przykładzie złóż Dęblin, Świdnik, Glinnik oraz Steżyca.

Przytoczona wyżej klasyfikacja grup i gałęzi przemysłu odbiega od ujęć tego tematu (często stosowanego w opracowaniach geologicznych) zawartych w *Bilansie zasobów złóż kopalin w Polsce*. Zawiera on zestawienie zasobów

złóż – od strategicznych (surowce energetyczne), surowców powszechnie występujących (skalne, okrucowe, ilaste) do wód podziemnych (solanki, wody lecznicze i termalne). W rozdziale 7 pt. *Wody podziemne* omówiono odrębnie wody użytkowe, a wśród nich piętra wodonośne czwartorzędu, neogenu, kredy i jurajskie na tle obszarów głównych zbiorników wód podziemnych Lubelszczyzny (za A.S. Kleczkowskim, 1990) oraz wody mineralno-lecznicze, występujące jako wody żelaziste. Dużo miejsca poświęcono byłemu Uzdrawisku Sławinek, istniejącemu od początku XIX w., a pierwsza analiza wody żelazistej została wykonana w 1823 r. przez ówczesną Wojewódzką Komisję Lekarską. Omówiono też Uzdrawisko Nałęczów SA, które od końca XIX w. było jednym z najpopularniejszych polskich uzdrowisk. Obecnie właścicielem tego uzdrowiska jest holenderska firma East Spring International, posiada 85% akcji nałęczowskiej spółki. Kolejne sekcje publikacji to *Antropogeniczne zmiany środowiska przyrodniczego* (rozdział 8) oraz *Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego* (rozdział 9). W tym ostatnim przedstawiono obszary prawnie chronione, zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie przyrody z dn. 16.04.2004 r. *Perspektywy rozwoju przemysłu mineralnego* to następna część książki. Znalazły się w niej informacje m.in. o projektowanej budowie nowych kopalń LZW (w tym dane o kopalni Karolina Sp. Balamara Resources LTD) oraz o surowcach (np. bursztynie, glaukonicie, piaskach kwarcowych), wodach leczniczych i termalnych, które stanowią perspektywę rozwoju gospodarczego Lubelszczyzny. Monografię zamykają *Konkluzje*, czyli świetnie zredagowanymi wnioskami wynikającymi z bogatych materiałów zawartych w poszczególnych rozdziałach.

Zgodnie zasadą, iż dobra praca broni się sama, można zgłaszać do niej uwagi krytyczne. W przypadku recenzowanej książki uwagi te odnoszą się m.in. do różnic w danych publikacji i nazwiskach autorów przytaczanych w tekście oraz w bibliografii zawierającej blisko 250 pozycji. W bibliografii pominięto liczne pozycje, które są cytowane w tekście.

Publikacja, z uwagi na niewielki nakład, winna być wznowiona i wówczas będzie można poprawić zauważone pomyłki i błędy. Na podkreślenie zasługuje bogata szata graficzna, m.in. 52 ryciny, 126 fotografii, 24 mapy itp., które wzbogacają jej treść i pozwalają na lepsze zrozumienie złożonej budowy geologicznej i bogactwa przemysłu mineralnego Lubelszczyzny.

Imponujące są materiały o rozpoznaniu i eksploatacji kopalni z różnych gałęzi przemysłu mineralnego Lubelszczyzny zebrane przez W. Tarnasa. Stanowią one istotny przyczynek do poznania mało znanej bogatej historii tego pięknego regionu. Monografia ma duże znaczenie praktyczne dla gospodarki przestrzennej z dziedziny budownictwa i przemysłu mineralnego. Stąd też powinna znaleźć się w komórkach planistycznych miast i urzędów powiatowych Lubelszczyzny. Ważne są też powiązania, jakie znajdujemy w monografii, pomiędzy przemysłem mineralnym, a gospodarką wodną oraz ochroną przyrody i ochroną środowiska. *Przemysł mineralny Lubelszczyzny* to oryginalne dzieło, które wypełnia lukę w tym zakresie dla regionu wyróżniającego się dużą różnorodnością surowców i bogatą, a mało znaną historią ich badań.

Janusz Stochlak
członek Rady Naukowej
kwartalnika Prawo i Środowisko